

Mozgalmi pánik, kivonulás vagy mégis lázadás?

Olvasatok rebelliseknek

„A felszínen az a mozgalom, amelyet később »újbaloldalinak« neveztek, nőtt, szélesedett, elterjedt majdnem az egész világon, aztán alábbhagyott, végül elmúlt. Először szétszedték a barikádokat, majd a diákok visszatértek az egyetemekre tanulni jó állások reményében, a tömegsztrájk idejét múlta, az öngazgatás és önkormányzat mozgalmi és intézményei marginalizálódtak. 1968 nagy romantikus mozgalmi mintha szertefoszlottak volna. Az 1968-as fiatal generáció reményei, hogy a hierarchia kora után a testvériség világában élhetnek, közösségekben vagy az anarchia állapotában, elidegenedés nélkül, elszálltak. Mégis, 68 egyik legtartósabb hatása éppen az életformák megváltozása volt, különösen a fiatalság életformáinak megváltozása. Franciaország, Olaszország, Németország, az USA és sok más ország lázadó diákjai a szkeptikus Max Weber mondását visszhangozták jelszavukként: hogy elérjük a lehetségest, a lehetetlent kell akarni újra meg újra. 68 ifjúsága többnyire a lehetetlent akarta. Helyette valóban elérték, amit lehetett.”

Heller Ágnes¹

Akard a lehetetlent, vagy legalább követeld, esetleg reméld – de tudd, mennyire képtelenség is. Az újbal vagy újjobb, a lehetségesen túli szabadság, a szabályozottsággal szembefutó mersz, a lemeztenítő diktatúrák elleni meztelen feminista monológok *Pussy Riot* klippeken, vagy falfirka-lázadások egy nemzetközi kiállításon... Adagolt képtelenségek, az énkeresés akciói, a lehetséges és jövőendő siker performanszai talán, vagy épp a „helyette elérték, amit lehetett” eredményei? A válaszok annyiféleké, ahány megszólaló. Miként a

rendszer váltás kezdő éveiben, amikor a jövő felé fordulást a magunk mögött hagyható „ancien régime” romosodó díszletei vették még körül. Láttuk-e, hogy jön? – kérdezte akkor kötetnyi terjedelemben is a rendszerváltásban hitetlenül hívó bölcész értelmiség.² A kérdés ma ismét hasonló: tudjuk-e, látjuk-e, hogy jön? Nem Godot úr, akire vártak már sokan sok helyütt, nem a „Nagy Forradalom”, s nem is az akadémiailag legitimált politológusok, akik még vezérdemokráciáról és közpolitikai napirendről, ígélet-felhalmozás-teljesítés lépcsőzetéről, legitimitásról és bizalmi együttműködésről írnak monográfiákat, hanem azok és olyanok, akik a máshol is zajló folyamatok között a szabályok nélküli hatalom szabályok nélküli kijátszásával kokettálnak.

Hőspótlék, lázadás, rend(hiány)

Örökségek és kibontakozások, lázadások és értékkeresések, nyugati kulturális alapfogalmak és fogyasztói viselkedésmoделlek rejtőznek ama kötetben, amelynek címbeli és tartalmi horizontján már a megragadható mintázatok keresésekor megfogalmazódik egy korszakos ellenkultúra emblematisz ígéje: a *kivonulás*. Egyszerűen a nemzedéki odébbállás, a jóléti társadalmiságot alapjaiban elutasító morális tudat, valamint az identitás keresésében meghatározó erőt a kommunikatív cselekvésben megfogalmazó ellenállás. Barcsi Tamás a fentiekhez hasonló mives páston, politikai és szociológiai tudományágak, szabadságfogalmak és autonómiakeresések, irodalmi és más művészeti területek lenyomataiból gereblyézi ki a maga kulcsfogalmát: *A kivonulás mint lázadás*.³ Megjelenít fejlődésképeket, az újkori *Rend* fogalmihoz és a mindenkori „barbársághoz” viszonyított civilizációs hősködést, a jólétív vedlett társadalmak határok nélküli önteltségét, globalizációs és újkapitalista akarnokságát, az innováció és tudás mindenekfelettségenek és mindenhelyettiségenek győztes vigyorát, aminek rendszerszintű elvitatásához épp a nagy reményű változások éve, a ’68-as vezet mint krízisállapot. Barcsi az első fejezet alapfogalmainak és értékrendi skáláinak körüljárásával az identitás válságát vezeti be, a fogyasztói értékvilág hőseivel és deheroizált kultuszaival (2–3. fejezet, 77–115.), hogy aztán a további négy fejezetben a társadalmi „határsértések” modelljeivel illusztrálja, hogyan tarol az ötvenes–hatvanas évek ellenkultúrája, hogyan lázad Amerika az átélhető korlátozott és engedélyezett szabadság ellen, s hogyan lesz ebből a szabadság-megélés művészete, tiltakozási kultúrája és az

„opting out” menekülési stratégiája, avagy másképpen: a kivonulás mint kiábrándulás következménye, a személyiség eltűnése és a kiút-talan jövőkeresés antidiszkriminatív útja.

Csepp kételyt sem hagy Barcsi afelől, hogy a hősiességet hőspótlékokkal üzletiesítő, a magányos tömeget tömegesített magánnyá bővítő konzumálódás hogyan vezeti ki a verseny és fogyasztás büvköréből a „ne lázadj, teremts minőséget!” kárvallottjait, vagyis hogyan tereli az erkölcsi határok közé szorult nemzedék határok nélküli erkölcsiséget követelő szubkultúráit az az „ironikus utópizmus”, amely később hozzájárult a valóság határainak elmosódását nemcsak konstatáló, de át is élő nemzedék átlényegülési igényéhez. Jó példáit kínálja a kiúttalan bennfentességnek, a látszatokból építkező versenyvilágnak, a szépségkultuszok és ideálkreációk zsonglórjeinek – meg azután a mindezekből kimaradtaknak, a maguktól marginalizálódóknak, a csereszabatos embermodellt megmajmolni készülő, kritikai értelmiségnek, meg mindezek művészeti ágakban landoló ellenkultúrás kivezetéseinek. Ahogy a 6. fejezetben összegzi: a „változatok az ellenállásra” (így a pszeudo-utópiák lakói, az újraépített vadember-kolóniák hősei, az ökológiai fenegyerekek, a „globkrit” lelkek sikertársadalmiságból kikéredzhető csapatai, vagy akár a betegesen túlhabzsolók nemzedékei is) az alacsony életszintű segélyektől a háborús veteránsáig, a szimbolikus sikeremberségtől a pszichés betegségek széles skálájáig, a Rend-ellenes provokációktól a futóbolond lövöldözésig vagy a hithű terrorizmusig széles horizonton választják a tiltakozás-kivonuláshúség hirschmani modelljét, vállalattól az önkéntességig, állami szervezettől a politikai dögevésig ívelő skálán. Záró fejezeteiben megerősödik a benyomás: a lázadás mint társadalmi kivonulás és a kivonulás mint egyéni lázadás legtöbbször csak képzelt szereptudat, de mindkettő mélyén ott rejtőzködik a sok évszázada kipróbált, s csupán arculatot váltó, javarészben befelé (is) forduló gyarmatosítás megannyi új útvonala. A manipulált tömegettudat és a médiahipnózisban tartott hőskultusz is, melyek irodalmi és filmes anyagon illusztrálva, kortárs társadalomelméletek kies körképeiben sejlenek fel mint reménytelen kitétségek ... A lázadás haszna eközben már a megfelelő bankbetéteken csengeti a várt és tervezett hasznot ... A záró fejezet a metaforikus tartományokból vissza-visszakacsint az egyeztetések, alkuk, kompromisszumok, alkalmazkodások, dacolások, különállások legkülönbözőbb aktivitási szintjeire, azzal a reménytartománnyal zárva, amelyben a gyakorlati ész morális válaszképessége az érték-szigetek létrehozásában még talán értékezérelt emberek autonóm

közösségeire építhető vakremény. A kötet nagyívű és részletező áttekintésében átfogó képét kapjuk annak, miért is nem lehet ez így... De talán éppen a hőstültermelés idején megbúvó máskéntgondolások lehetnek majdani alapjai a pánikmentes világerzékelésnek, vagy az *Otpor!* (Ellenállás!), a fegyvermentes elutasítás érzékeny válaszkéréseseinek ... Hisz' ha már a kivonulás sem lehet a bentlét eszköze, talán a tarka ellenállások új tárháza teremt majd új távlatokat a megannyi apró sziget közötti hajókázásban.

*Sípoló macskakövek helyett „tejberizs-mozgalom”,
avagy nemzedéki Kinder Surprise*

Fegyvermentes kérdéseket, zsebkönyvre való pajkos bosszantáskészletet, méltóképpen talányos válaszokat kínál az a kötet is, amelyben ez a felvezetőként Heller Ágnestől idézett 68-as nemzedéki életformaválasz és kapitalizmuselutasítás még anarchikus aktualitással dacol a korkérdésekkel – aztán a kérdező megöregszik kicsit, megbékél, s tán már az életben soha kezébe nem vesz egy „sípoló macskakövet”...

Ezért is fura állapot, ha az ember éppen arról olvas egy háromszázötven oldalas könyvet, hogyan lehet békésen, humorral, ócska fegyverek nélkül is közösségi forradalmat csinálni, s teszi ezt íróasztal mellett vagy fotelban ülve ... Még ha tán nem is hiszed, hogy könyvek olvasásától bármi változna a társadalomban, s ha korábbi lelkesültségeid már elpunnyadtak, ne görcsölj velük, hanem inspiráldj! Könyvespolcon elérhető az *Útmutató a forradalomhoz* című, igazi mozgalmár kötet, amelynek szerzőjéről korábban aligha hallhattunk, de bizvást remélheted, hogy példatára meglepi mindazokat, akik már túl vannak a társadalomtudományi alapismereteken vagy a történeti és világpolitikai alapképzésen.⁴ Az útmutató első soraiból megtudható, hogy ha makropolitikai céljaid vannak, menj talán hamiskodó politikusnak, viszont ha emberi igényeid, társaságod, értékrended és bátorságod tobzódik, akkor inkább gondolkodj el, mire, mennyi energiád és kitartásod juthat a belátható jövőben ...! Nem érsz rá – ez lesz a konklúzió! Az alaplecke pedig viszonylag egyszerű: ha lemondasz a kísérletről, s élteted a kételyt, hogy magad min (és min nem), továbbá mit (vagy miért nem) tudsz módosítani a Nagy Egész eredendő tökéletlenségéből, akkor vesztettél. Ha meg szerénytelenül belenyugszol abba, hogy semmiféle változás nem múlik épp rajtad, akkor is a szenvedők helyén találod magad. Saját döntés, önerő, el-

szánás, amitől mindez függ. Akár győzhetnél is helyette. S ha ellene is, de érte...

A szerző, Szrgya Popovics tanításai és alapkérdései szinte egyszerre szólnak a nagypolitikai híroldalak apró sorai, rejtőzködő mozgalmárok intim közleményei és a civil kurázsit elvonulási helyszíneken oktató ellenzékiek nyílt tézisei helyett, vagy mellett is. A kötet ugyanis, valamely globális gesztussal, egyszerre tanít százezreket a mozgalmi szemléletmód alapjaira, idéz föl helyenként több földrésznyi aktuális példát (kínait, filippínót, egyiptomit, tunéziait, burmait, indiait, ukránt, amerikaiit, dél-afrikait, moszkvait, Maldív-szigetet, dél-koreait, szerbiait, és tucatnyi mást is) a sikeres és az elbukott rendszerkritikai törekvésekből, s vitatja el tegező és tartózkodó hangnemben a „nagypolitikai” fenekedések mindenkori sikerét. De úgy, hogy mindössze egy fölmutatott ököl (ami a szerbiai ellenállás jelképe volt és maradt) a legerősebb és legagresszívabb érv, amely e civiljogi platformon megjelenik, egyetlen csendőrpofon visszaadása sem hangzik el, semmiféle nyilvános kivégzés és bombarobbantás igénye meg nem fogalmazódik, sőt, még a vallási vagy etnikai konfliktusmezőből sem jön elő terrorfenyegetettségi komponens. Nincs ideológia, nem kísértének a régi és bevált erőszakmódszerek, senki nem kap késztetést szabotázsra vagy veszélyes akciókra, amik a hatalom erőszakjára viszont-erőszakkal válaszolnának. Ötletek, jó praktikák, bevált javaslatok vannak, szinte tanmeseként és meglehetősen számban. Izraeli tejberizs-forradalom, San Franciscó-i „kutyaszarmozgalom”, Lego-figurák vagy Kinder Surprise játékkatonák, idegenforgalmi hírek, életminőség-kampány és tankok elé álló civil kurázsizs, belső szervezettség és ügyesen kihasznált alkalmak sokszínű köre az, ami az uralmi rend merevségét a jókedvűség és közlékenység eszközével lehet képes lebírni. Ezeket halmozza a szerző súlyos fejezetekbe, belső kontrollal, derúvel, fantáziát próbára tévő invenciózussággal. De leginkább a késztetés kevéssé rejtett céljával, amiből önkiszolgáló alapon bárki kedvére vételezhet...

Vérbő publicisztika, bennfentes politikatudomány, akcionalista tréning, világszervezeti áttekintést és alternatívákat egyszerre kínáló közpolitikai „tankönyv” ez, mégpedig olyan szerzőtől, aki a Milosevics idején eluralkodott belső terror részbeni kárvallottja, amúgy pedig a túlsúlyos államgépezet főlényét az emberi, morális és fizikai ellenállás erejével, a kitartás humorával és a praktikus ötletek tömegével tudta megkérdőjelezni az *Otpor!* mozgalma révén, néhány tucat emberrel szövetségben. Azaz: együtt, partnerségben, összetartásban és kitartás-

ban, mély emberi elköteleződésben – ha ugyan cselekedni is hajlamos lennél, nemcsak povedálni ... Persze kulcskérdés: akarsz-e tényleges változást és bírod-e majd szuflával, van-e víziód, és rájössz-e, mivel lehet hatni Másokra, akik elvben társaid lehetnének óriási tömegek nevében – de mindehhez lesz-e türelmed, kitartásod, szerveztség, közeli és távoli célod, megoldási útiterved mindahhoz, amit elindítasz ...? A kötet két nagyobb „tárgyköre” az „elméletörténet” és a gyakorlati cselekvések, célképzetek, kivitelezési eljárásmodok felé kalauzol. „A kicsi, megnyerhető és világos célért folyó kezdő meccsek fognak segíteni abban, hogy felkészülj az eljövendő nagyobb kihívásokra...” (216.)

A felkészülés előképekkel terhes. A szerző ugyanis egyike a szerbiai háború nemzedékének, az *Otpor!* pedig egyik fő iskolája a gondolkodó, viccpártias leleménnyel cselező, a hatalmi ostobaságot önnön eszközeivel fölülmúló mozgalomnak. A kötet hol távolságtartón végzi el rendszertipikus jegyeket tartalmazó elemzéseit, hol intim találkozók lefolyását meséli el, hol tegezve hoz zavarba az érdektelenség és a válaszerőszak szükségességét hirdető szemléletmódok kapcsán, hol pedig ironikus és bölcselői rutinnal ismerteti a közös cselekvés feltételeinek és az erőszakmentes ellenállás technikáinak verzióit. Nem kell és nem is jó, ha van erőszak. Első körben elég még a „Nálunk ilyen nem történhet!” c. fejezet néhány kételye és tanulsága is, azután a legbarbárabb diktátorok vereségeinek hosszú sora következik a kötet további fejezeteiben: „Álmodj nagyot, kezd kicsiben!”; alkoss „Jövőkép”-et; „Nevesz, egészen a győzelemig!”; fordítsd az elnyomást az elnyomók ellen, akár meztelen lányokkal is!; vedd észre, mennyire „Egységben az erő!”; tervezd meg és kövesd végig a győzelemhez vezető utat, önelégültség nélkül!; „Fejezd be, amit elkezdted!”, anélkül, hogy elbíznád magad vagy végső sikert képzelnél oda, ahol ez még csak a jelen ...!; s ha kellően kreatív vagy, épp „Rajtad múlik!” mindaz, ami történhet ...! „Csak” ennyi a recept, csakis ilyen szelíd és szolid a program, s nem több a tét, mint léted és közösséged létének jobbrafordulása ...! „Csak” ennyi, de ez sokszor minden is.

Éppen ezért talán mindig vedd is észre, hogy nem hősré és világ-megváltó mozgalomra van szükség. Hisz’ akár a szerb titkosszolgálat, a putyini kivégzések, a burmai szerzetes-bebörtönzések, az izraeli túrókereskedelem, a maldív nyugdíjreform és egészségügyi piac, a szíriai női sport, valamely tüntetésen csókolódzó párok, esetleg Monty Python-jelenetek analógiái, nonverbális gesztusok a hatalom csicskái ellen ... – mindezek konkrét példái legtöbbször alkalmasak

lehetnek arra, hogy majmot csinálj belőlük, kiforgasd őket hamisságukból, lealázd nagyképűségüket, elbizonytalanítsd szolgáló bírákat, virággal kedveskedj a terrorelhárító rendőrosztagnak, s tudatosítsd a Hatalmasokban, hogy egyszer mindennek vége lehet, s valamikor bizony minden kiérdemesült a vesztesek közé kerül. Csak idő kérdése ez is... „Indulj ki abból, hogy a legtöbb ember érdektelen, motiválatlan, közömbös vagy kimondottan ellenséges. Aztán vegyél elő egy papírt – akár egy szalvéta is megteszi –, és rajzolj egy vonalat. Rajzold oda magad a vonal egyik oldalára, és gondold végig, ki állna ott melletted. Ha a válasz csak néhány ember, akkor kezd előlről a tervezést, függetlenül attól, hogy mennyire vagy elkötelezett az ügy iránt, vagy mennyire nyugtalanít a probléma. Ha sikerül magadat, barátaidat és nagyjából az egész emberiséget a vonal egyik oldalán elhelyezned, a másokra pedig egy maroknyi gonosz fazon került, akkor nyertél...” (55.)

Tehát nincs „okos” másolás, nem folyhat leleményes mintakövetés, nincs „bevált” metódus. Csak figyelés van, tanulás, ötletelés, kreatív készségek mozgósítása, a befogadó társadalmi világ ismerete, az érdeklődés csíholása és fenntartása, az apró jelek tömege, kitartó és elszánt vállalás lelkiismeretes képviselése, állandó mozgalmóvítés, együttműködés, s főképp a jövőkép hite, forgalmazása, elfogadtatása, közössé tétele, meg a reflexiók minduntalan újraelemzése... A részgyőzelmek még nem valóságok, hanem körülményváltozások, jelek egy jelrendszerben, aminek folyamatos önreflexiója a legfőbb feltételek egyike. Nem „a” zsarnok van ellenünk, nem „a” diktátor mindenkorai buktatását elősegítő tanmese-gyűjtemény ez a zsebkönyv; a fő üzenet az erőszak ellen és nélkül lehetséges túlélés, rezsimdöntés, boldogulás készsége, nyitottsága.

Popovics könyve, persze, nem attól jó, hogy leíró elbeszélés egy-egy eseményorról, ideológiai alapozás egy anarchista szeánszhoz vagy hatalomkritikai megerősítés az uralmi ostobaság egyetemességéről, esetleg tényleges tankönyv, használati útmutató a politikai ellenállás célrendszeréhez kötve. Legfőbb erénye mindezek mellett/helyett, hogy nem kíméli önmagát, saját mozgalmukat, párhuzamosan zajló kontroll-példákat, sikertelen vagy felfuvalkodott kísérletek bajgyűjteményét, elvakultságok és tévképzetek „rossz példáit” sem.⁵ Célja nem a forradalom exportja, s nem is a tankönyvi magabiztosságú civilitástudományi alapozás, vagy a névtelen mozgalmári sikermedzselés propagandája. Egyszerűen csak tanácsokat ad úgy, hogy élő és életképes példák eszköztárát mutatja föl, akár nemzetközi

összehasonlításban, akár globalizációkritikai összefüggésekben, akár csoporttréningek ismertetésével, akár analógiás változatokban – de mindig az emberre, a létező, gondolkodó, kérdező, tétova és bizonytalan lényre is koncentrálva. Azt üzeni: ha lehet egyáltalán megváltoztatni a világot, s lehet diktátorokat megbuktatni, akkor azt csakis erőszakmentesen, humorral, életvidáman lehet, mert másképp nem is érdemes... Persze, cáfold meg, ha képes leszel majd rá...!

Képes, mert a közösségi viselkedés, a bárhol lehetséges szeretet, a tétova illúziók és a sokrétű kultúraelsajátítás, az erkölcs és a relativizált spirituális értékek kérdései töltik ki aktuális napjaink kihívásainak és próbatételeinek naptárát, ha olykor teóriákban, máskor víziókban, gyakorta tapasztalati tudásban és megfigyelések változataiban, amelyek hol régi korokéi, hol más korok napjaié, saját világainké és más kultúráké egyaránt. Ideillőnek látszott a korok és közösségek, pánikok és ideák hatástonusait egymás mellé rendelni a föntiekben, amik csupán látszat szerint széttartók vagy kuszák. Közlebről nézve viszont, félszek és görcsök, gyászok és alárendelődések, örökségek és ellenállások, élményközösségek és történeti folyamatok megannyi hullámáról van szó, amiknek illetően egyberajzolása is csupán kísérlet a teljesebb belátás, a megértőbb felfogás, vagy talán a jelent is meghatározó, múltbéli kötődések megnevezése felé.

Tarka ellenállásaink szervezeti iskolái

Új tónus, mintegy kötetlenebb, de épp ezért kihívóbb hangnem lett úrrá a szakmai/tudományos folyóiratok közül többen is, melyek valamiképpen a társadalmi változások nehéz tőrésatait mutogatják, avagy kritikai tónusban próbálják körülírni a jelenkor súlyosodó drámáit. Megjelenik olykor mindez szakkönyvekben is, de ez nem a szakszerúségre hat vissza – sőt, a kontraszt okán még alá is húzza a komolykodás relatíve muris voltát, a szükséges kételyek és cikizések jogosságát. Még inkább így van ez, ahol a kisebbségi vagy ellenzéki sajtó egy sarokba szorul, s ott magamagának morog vagy viczorog olykor kifelé is. E bűbáj-mosoly egyik lehetősége, ha elemző hajlandóságú szakmabeliek körébe, szerzői társaságába elegyedik a közéleti tónusairól ismeretes Erdős Virág is, hasonló sorokkal (részlet):

„...belső ellen
ütött rajtunk

levágjuk vagy
fejet hajtunk

amagyarok
istenére

se munka se munka-
bére.”

E *Márciusi kesergő* kötetnyitója sajnos csak részben idézi meg amagyarok isteneire utaló megannyi hörgés és fenyegetés tónusát vagy testvérnemzeti-nemzettestvéri problematikusságát. Ahhoz azonban kiváló, hogy árulkodó eseményfotók, egyre radikalizálódó textusok és művészi alkotás-kísérletek illusztrációjával gazdagított, címlapján is már rebellis békéseknek ajánlott szövegválogatás alaptónusát megadja. A kötet, jóllehet „kézikönyv” minősítést kapott a szerkesztőktől, a maga 501 oldalával igencsak fajsúlyos egyetemi tananyag küllemet ölt (azzal a különbséggel, hogy a kimért komolykodás helyett „kis magyar kifestő” modorában a címlap színfoltjaiban is jelzi már, hogy igen sokszínű sodrásra talál, aki föllapozza). A Krasztev Péter – Jon van Til által szerkesztett *Tarka ellenállás. Kézikönyv rebelliseknek és békéseknek* kötet,⁶ két gyűjtőfejezet tanulmányait, egy Függelékben ugyancsak elemző írást, és egy negyedik blokkban Mellékletként beszédek megdokumentumok szövegeit tartalmazza. Súlyosan. Vagy inkább drámaian. Nem mint tanulmánykötet – hisz kézikönyv formátumban bármit is felöllelhetne –, hanem mint kortűnet, mozgalmopolitikai körkép, s mellesleg mindaz még, mi vele jár. Otromba alakokkal, pajzsos gigarendészettel, fajtudatos honépítőkkal, elszánt civilekkel, keserédes politikai önjelöltekkel, csataménekekkel és mém-csatákkal... Az élemedett utókor egyik kedvenc olvasmánya lesz, unokáknak való emlékalbumként, meg elsavanyodott mozgalmárok dicső napjainak plakátpótló valóságshow-ja lehet. Aktuálkritikai nézőpontból egy előtt-idő és egy jövővízió közötti kietlen táj romjain jelenbe tolakodó kortűnet. A kettéfosztott Magyarország tükre, amelyben az alanyi jogon politikai máskéntgondolkodás kénytelen állítmányi jogú mozgalommá erősödni, ha nem akarja önként tűrni a tárgya-sultság, alattvalótság minden nyűgét. A távolnézeti képen (avagy akár a kötet címlapján) a hegygé magasodott sokszínűség, egy „Másik Magyarország” türelemképe mutatkozik: akár fotók, akár pannók, cetlik, zászlók, transzparensok, magánüzenetek akut képzavara az

alárendelt szféra tündökléseként, s másik hegymagas tüneményként a rendszerintegrációs magánjátzsma erői. A pártos és mozgalmár erőgyakorlatok nem azt tükrözik, amit a tejerizs-mozgalom és a puszi-lányok macskás macskakodása, hanem a rejtekezésből a spontaneitás harsányságával a nyilvánosságba toluló igényt inkább: Én is itt vagyok, hadd legyen szavam, semmit rólam nélkül, monnyon le minden ocsmány odafönről, itten jön a mi pártosságunk, lám. Színes és kínos sokaság a kis magyar kifestő gyűrődött lapjain (Krasztev Péter előszavában).

A közelnézet persze kicsit kevésbé cinikás, de ócskább. Érdemi akaratok, jogos indulatok, épeszű gondolatok, morális bátorságok, igazmondó szándékok és félrehallott felhangjaik egyfelől, s a közép-európai átmenet legszomorúbb elmocskolódását fényesen tükröző hatalmi gög, fesz és pöf, öntelt arrogancia és győzhetetlen pusztító kedv a másik oldalon (Pavol Demeš és Joerg Forbrig). Valahol olyan satnya, szájalmasan kisszerű mindez, hogy már történelmi lépték, kelet-nyugat összehasonlítás, mozgalmörténeti körkép, ellenállások tüneményes példatára is kevés hozzá (pedig bőven kínál ezekből a kötet szinte minden tanulmánya ...!), hogy jelenkori valóságnak lássék. Lenne tán egyfelől a *Népek tengere* első blokk, stratégiákkal és ellentmondásokkal a demokratikus oldal felől nézve (Olena Nikolayenko, Krasztev Péter), a lehetséges és példás civil mozgalmak történeteivel kontrasztba emelve, az arab tavasz és a 89-es váltáskorszak analógiáit keresve, a szlovák vagy magyar választások megrázó eseményeire építő érvekkel. Van azután a *Tarka magyar*, a második blokk, ahol a Szolidaritás útkövetése (Vári György), az LMP térformáló újjátása (Tóth András), a Milla, a 4K!, az Occupy mozgalom tiltakozó derűje (Petőcz György, Gerő Márton) és elszántsága kerül kontrasztba a köztér és köztársaság víziójával (Mikecz Dániel), a művészeti és közéleti újhullámok helyzetrajzával ékesítve (Nagy Gergely), meg a *Dokumentumok* anyagaival (Martin Bútor, Magyar Szolidaritás Mozgalom, 4K! Patrióta Kiáltvány).

Ez a nemzetköziből magyarba vetített, amant követő-majmoló-irigylő-felülmuló másságosságok, meg a „lesz-e még magyar köztársaság” dúr-ban eldünnyögött reményfohásza okos hangulati párhuzamban áll a *Melléklet* szövegei között, Istvánffy András, Majtényi László, Korniss Mihály és Nagy Gergely beszédei révén. Talán nem szerkesztői, inkább kritikai tónuskülönbségi (vagy hangsúlybeli) szándék feslik föl a Tóth András és Grajczjár István formálta

különtanulmány elmagányosultságában – ez önálló *Függelék*, bár nem evidensen látszik, mitől függ, mennyiben nem áll(na) szerkezeti kölcsönhatásban a korábbi írásokkal (mintha nem lenne szlovák vagy cseh, francia vagy holland ultrajobb...?), de itt független mivoltában talán visszavetíti visszfényét az összes korábbi másképpen-akarjuk szándéokra és körülményre, jobbikra és még jobbakra. A „kötet koncepciója egy tartalmi-formai szempontból összehangolt és arányosan tagolt, egymásra vonatkoztatott gondolatpáron alapul – írja kritikai értékelésében Oross Dániel egy szakmai folyóirat oldalain.⁷ Ugyanakkor, bár a kézikönyv „egyszerre láttatja a hazai mozgalmak fejlődését és a nemzetközi környezetből vett példákat, ezzel adva sajátos dinamikát és mélységet az általa vizsgált jelenségnek. E párhuzamok kétségkívül segítik a mozgalmak létrejöttével bekövetkezett változások értelmezését, az egyes elemzett esetek, példák kétségkívül elgondolkodtatják az olvasót” – írja Oross. Lehet igaza. A tarka forradalmasdi hívószavai és mozgósítási eszköztárai részben importáltak is, de a leggyakrabban hivatkozott írások között a sokszorozódó modernitások elméleti megidézése éppoly hangsúlyos, mint a grúz vagy ukrán utcai harchelyzetek fotói, wikipédia-hivatkozás és napisajtó-cikk, hibrid rezsimek teóriái és kultúrakutatási ösleletek készlete. A radikális Másik Magyarország, avagy az üvegplafon alá szorult valódi véleménytöbbség liberális világokkal szembeni kételyei talán kevésbé feslenek át az intézményes tudásrétegeken és manipulációs rábeszélőgépek csatazaján. A kötet mindenesetre a „tarka forradalmak” pánik nélküli lázadásait a kivonulás konkrét utcaiságával illusztrálja, s ennyiben villódzó összhangban áll a föntiekben elmesélt kötetek gondolati sűrítményeivel.

Persze, „ahogyan a mozgalom párttá alakul” mint körülírás a jobbikos lelkek és a „nem tetszik a rendszer” dalos jókedvének megidézett retorikussága – ha nem is egyazon oldalon, de – ugyanabban a kötetben olvasva még mindig nem egyértelműen ad meggyőző késztetéseket, mitől is kéne a pánikmegoldás felől a kreacionista intellektus felé fordulni ..., s ha kell/lehet is, miért nem teszik ezt azóta sem, a csökkenő sűrűségű és még csökkenőbb létszámú utcai máskéntgondolkodástörténelemben. A Tarka ellenállás a békés rebelliseké. S lehet, leginkább a meztelen lányok hiányoznak ..., vagy a lego-forradalom és a papírlap, melyen a félbeosztás után az egyik oldalra már szinte senki neve nem írható. Áttervezés kell. Egyelőre pedig még az is kérdéses, miképpen lehet tudatosítani „a Hatalmasokban, hogy egyszer

mindennek vége lehet, s valamikor bizony minden kérdemesült a vesztesek közé kerül...”. Hisz szegények észre sem veszik, hogy tudatosították őket. Akik meg győztes tudatháborúra készülnek, még elő sem szedték a messzelátójukat ...

Zajosan fecsegő csecsebecsék

A *Fecsegő csecsebecsék* (Les bijoux indiscrets) Denis Diderot frivol regényeként lett a XVIII. század közepének hírhedett műve, melynek provokatív tónusában a kor álszentségének leleplezése mellett valamely racionális értékrend, vagy korabeli fogalommal „értelmes erkölcs” morális megkövetelési szándéka is meghúzódott. Álarcsok, cinkosok, „ölebek”, „gavallérok”, köpönyegforgatók és álságosak sűrűn lakott földjén jár a szerző, s bár hősei körében az intim sottogások éppúgy jelen vannak, mint a némaságok, fuldoklások, kegydíjasok és menekülőök, lefizettek és elüldözöttek, s a hol végtére is a mentális harmóniák hiányában minden érintett csupán a kesernyés boldogtalanságba talál bevezető utat...⁸

E kétszázötven éves mű óta megannyi változatban hangot kapott már a távolságtartás, tiltakozás, lázadás ezernyi oka és módja, stílusváltozása és hatása – kezdve a közerkölcsök csószködésétől a regényes ábrázolatokig, a mozgalmi tónustól a vallomások feminizmusig, a politikai aktivizmustól az aktivizmusok politikáig. Nadya Tolokonnikova harsányan aktivista hangneme azonban nyilvánosság- és határfok terén bőven fölülmúlja az évszázados előzményeket. A Pussy Riot csapata sokszorosan eltávolodott már a Bovaryné-kori párálló pillák és szégyenpír kínálta világképek elfogadásától, s egyenesen a mindig is álszentül és otrombán tolakodó hatalom elleni hóbörgés egy sajátosan új, mondhatni „sátánista” válfaját választotta. Az orosz sátánizmusnak amúgy is megvoltak térségileg jellemző politikai aktivistái, lettek legyen a Kreml szolgálatában mint a „dialektikus materializmust” híven kiszolgáló okkultizmus jegyesei,⁹ vagy a burjátföldi sámánkultuszok modern utódai,¹⁰ belföldi kémelhárítók vagy külföldi titkos ügynökök... – de Tolokonnikova a politikai boszorkányüldözésnek igen látványos változatát rögzíthette tizenhét éves kori kamasz mozgalmár életkezdeteitől a börtönig és tovább, amikor nekifogott *Lázadj! A Pussy Riot útmutatója aktivistáknak* című kötetének.¹¹ Felbujtó hatású, s főleg ilyen szándékú kötet ez, nagyjából fél oldalanként kap agyrémnek tetsző jelenségek elleni késztetést az olvasó. A Bevezetés

visszafogottabb Előzetes nyilatkozata még szinte közlésbátorsági múltképet kínál, de már egy oldallal később a politikusok, oligarchák és érdekeltségi köreik együttes minősítése kerül e látképbe: ezek azok, akik „bizonyosan minden más fajt túlélnek a földön” (11.). Majd egy deklaráció következik: „Mindannyian nagyhatalom vagyunk”, s egy ráhangoló: „Putyin, amikor katonai-ipari komplexumokba önti a pénzt ahelyett, hogy a széthulló infrastruktúrát fejlesztené, csak annyit mond: »Nézzétek, NATO! Nézzétek, drónok! Nézzétek, bombák Irakban!«”. S innen indul tíz fejezeten át a viselkedési és morális program egységesen három blokkra osztott (szavak, tettek, hősök) útmutatója, tíz szabály, mely igazolni törekszik az alapképletet: mindannyian öntudatunktól és erőnlétunktől szükségképpen megfoszthatatlan nagyhatalmak lehetünk...!

E tíz fejezet a cselekvési morál köré rendeződik, hasonlóképpen, mint a Milosevics szerb diktátorral szembeszálló *Otpor!* (Ellenállás) mozgalom vezetője, egyik fő aktivistája, Szrgya Popovics is mozgalmi elvek és gyakorlati megoldások, konkrét példák és megnevezett hősök bemutatásával illusztrálja a bénultsággal szakítani kész cselekvők lehetőségeit,¹² Tolokonnikova sem óvakodik a szavak eseménydús performansa segítségével elbeszélni, amit közölni akar. S mert a csiricsaré holmikba burkolt csajos Pussy Riot rock-punk zenekar fellépéseiből, a Megváltó Krisztus-székesegyházban előadott „Szűzanya, zavar el Putyint!” nótából is kiderült, eléggé kritikusan vélekednek a Putyin-rendszer működéséről, ezt azonnali letartóztatással, „vallási gyűlöletkeltéssel” és „huliganizmus” vádjával jutalmazva két évnyi börtönnel, szibériai kényszermunkatáborral hálálta meg a rendszer, szinte önnön cáfolatául annak, hogy semmi sem érvényes a kimondott kritikai észrevételekből...

S ne is rémüldözzünk, az orosz tényirodalomnak éppúgy megvan klasszikus munkatábori prózai hagyománya Dosztojevskij *Feljegyzései* óta, Szolzsenyicin, Salamov gulág-naplója óta, melyek visszafogott prózai tükrei az elbeszélhetetlen mégis-elbeszélésének. Ekképpen Tolokonnikova is hol visszafogott leírásban, publicisztikus kisugárzással, hol meg lázadó dühvel hozza, amit elbeszélni szándékozott. Fejezetei, melyeket alább futólag földézek, szinte egyként tükrözik a magabiztos döntést és világgépet: „Ha eltűrjük a zsarnokságot, akkor mi magunk válunk saját elnyomóinkká!!!”. Eközben persze a mindennapi emberek vélhető többsége – s köztük persze magam is – rendre a remény képzete és a lemondás kínja között feszeng, s hajlamtól függően dönt a jól járás és a belebukás esélyei közötti tájon. Szerzőnk

enyhe és némiképp gúnyos szánakozással tekint erre a hezitálásra, s végső válasza mindig a harsány dac és gúnyos győzelem partvonalai/sziklafalai között hangzik fel...

A kötet tíz része (meg előhangja és Zárónyilatkozata) között a meggyőződés alaptónusa munkál: „Megtanultam: alkalmazni a zen, az akarterő, a nyugalom és a kitartás egy sajátos kombinációját... Aki harcol, annak nem szabad a félelem vagy a harag csapdájába esnie, a rejtőzködés és menekülés útjára lépnie. A harcos legyen olyan a ringben, mint egy nyugodt sakkjátékos. Az eszével győzzön” (250.). Erős a látszat csalókasága, hogy elég a haragvó válasz, de erről egyhamar kiderül, mennyire esélytelen. „Minden korrupt hatalmi struktúra hazugságokra épül. Václav Havel szavaival élve: 'Ézért csak addig válik be, amíg az ember hajlandó hazugságban élni.' Ez pedig döntés kérdése, és ezt a döntést mindenkinek meg kell hoznia: ne éljünk hazugságban!” (uo.). Megtanulni nem haragudni, megbékélni azzal, hogy mások nem tudnak nem haragudni, s megtanulni hálásnak lenni, elvetni a mohó élet-elvárásokat, „nem szégyellni aki vagyok”, s megmaradni folytonos küzdelemben...! „Azok, akik kezében a hatalom van, és ezt a hatalmat arra használják, hogy velünk kiszúrjanak: figyelnek minket és fikarcnyit sem hátrálnak, ha nem vagyunk kitartóak” (251.).

Nos hát, a szabályok... A tanítónéni fölnyit vagy jovialitást alighanem kikérné magának. Egy mozgalmár kinyilatkoztat, következtet, elvár, serkent, próbára tesz, mozgat. Nem lamentál. Akkor hát mi végre a biblikus törvénykönyv, a morális elvárásokkal élő és programos felelősséget osztó magabiztosság?

Elő programpontja a szavak-tettek-hősök háromszögébe iktatott *1. szabály: Kalózkodj!* – a „kalózkodó népköztársaságában”: ha a tettek eredménytelenek, akkor a szavakban kell keresni az inspirációt. Hávelben, Zbigniew Bujak szolidaritás-aktivistánál, vagy bárhol, ahol a *kiszolgáltatottak hatalma* még jelen van. Nem elfogadni ostoba parancsokat és kimerevedett, ám jobbára életképtelen társadalmi szokásokat. Mindenhol vannak „varázsdobozok”, melyek nem a lineáris társadalmi mozgalmak lassú lépései szerint, hanem a meglepetés-fegyvertárban gazdagok. A nyitottság lakozik ebben, az elfogadás, a belátás, a bizalom. „A társadalmi mozgalmak nemlineáris logikája megkívánja az aktivistáktól, hogy figyelmes, érzékeny, hálás és nyitott gondolkodású teremtmények legyenek. Elvégre ők mind kalózkodó és boszorkányok, akik hisznek a varázslatban” (20.). A kalózkodás alapsorait Villon versével, Michel Foucault soraival, Thomas Paine szentenciáival indítja, 18 éves egyetemistaként dolgozatírás helyett

filozófiatanárát a cselekvés ténylegességével kívánja eltántorítani a beadandó dolgozat megírásától – majd kompromisszummal a cselekvés filozófiájáról értekezik mégis. A filozófiai példatár az emberi szabadságok legszebbikének a szólásszabadságot értékeli, Tolokonnikova az örök felforgató entitásban lát inkább morális feladatot... „A punk létforma lényege, hogy folyton meglepetéseket okozunk” [...] Nem tetszik a »punk szubkultúra« fogalma, ahol a punk egy rögzült képpel azonos. [...] Kalózként az is a feladatom, hogy tanulmányozzam az életet és a világban előforduló politikai rendszereket. [...] Sohasem lehet egyetlen állandó álláspontja, hiszen folytonosan úton van, mindig máshol nyit frontot” (25 – 26.).

„A mi dolgunk az, hogy bosszantó kérdéseket tegyünk fel. [...] Elemi erő van az egyszerű kérdésekben. Drága elnök úr! Ha ön nagy hatalmú, gazdag és okos, akkor a nép miért él szegénységben? Nálunk, a városban miért fekete a hó? A légszennyezésről cikket író újságírók tényleg azt érdeklik, hogy halálra verjék őket?”

Az első fejezet az életpálya indulásába, a mindenkori számkivetettségbe, környezetpusztításba, a „jó kislánynak lenni” állapot elfogadásába belenyugodni és az intenzív élet hiányával járó lesunyt állampolgári státuszt elfogadni képtelenséggel indul. „Ha már mindenképp meg kell neveznem egy ellenséget, azt mondom: legnagyobb ellenségünk a közöny. Fantasztikus eredményeket érhetnénk el, ha nem kötne minket gúzsba a gondolat, hogy semmin sem lehet változtatni”. Ezért is a 2. szabály: *Csináld magad!* Ha nem várod meg, hogy megmondják, mit tegyél, akkor dönts el, csináld magad, és ne hagyd, hogy belepofázzanak. Ha előadásra kérnek a barátnőiddel a punk feminizmus oroszországi állapotáról, s úgy látod, ilyen nincs is, ne mondd le, hanem teremtsd meg a mozgalmat. Nulláról kell kezdeni, de megéri. A fejezet az amerikai álom drabális hazugságának cáfolatával és a tehetség-szenvedély-bátorság-őszinteség drasztikus vállalásával, a Pussy Riot riadalmat keltő keletkezésével folytatódik (35 – 51.), morális kinyilatkoztatásokkal, filozófiai tanulságokkal, Dimitrij Alekszandrovics Prigorov példájával, aki a „fotelnacionalizmus” kritikájával egy provokatív fesztiválon adja elő a „neoszovjet / hidegháborús / rendőrállami imperializmus” bírálatát is. Szavak, tettek, hősök..., ismét és kitartóan strukturálva a személyest a közpolitikai ellenében, a közöst a kisajátított és elorzott ellenében, a tudást a tudatlan dölyf ellenében.

A 2012-es székesegyházi Putyin-ellenes tiltakozásért, a feminista és diktatúraellenes lázításért két év börtönt kapott. Itt olvasott, tanult, edzett, meditált, élve maradt. A 3. szabály: *Vedd vissza a lázadás örömét!* lényegében a személyiség autonómiájának létjogát, a túlélés és jövőre fókuszált megtörhetetlenség folyamatát hozza közelebb, szintúgy morálfilozófiai és mindennapi lételméleti interpretációban. Csakazértis-aktivizmus, mosolyképes túlélési rutin, makacs kitartás ül a fejezeten végig. Viszont: a további fejezetek (4. szabály: *Hozd a frászt a kormányra!*; 5. szabály: *Kövess el művészetbünt!*; 6. szabály: *Leplezd le a hatalmaskodást!*; 7. szabály: *Ne add fel könnyen! Tarts ki! Szerveződj!*; 8. szabály: *Szabadulás a börtönből!*; 9. szabály: *Teremt alternatívákat!*; 10. szabály: *Légy, ami akarsz!*) ilyenén konvencionális „recenzió-típusú” ismertetésével, okkal félek, éppen a legfőbb szerzői intencióknak mondok ellent... Nem próbálok frászt hozni az olvasóra, de ha az lehetek, ami vagyok, akkor nem elvenni próbálnám a felfedezés örömét, az olvasás tanulságait, a meggyőződés próbáját, hanem a *Csináld magad!* szabályra építve éppen az Olvasóra hagynám a találkozás közvetlenségét...! Annyit a „hozd a frászt” értelmében is sugallanom illene: ha a kivagyfi csecsebecse-csevegés arcképcsarnoka alapján tetszene megítélni ezt az úrhölgyet, internetes fotók vagy mozgalmár pózok, sí-maszkba öltözött hajcihőzés vagy vidéki libáskodás göggyével tetszene látni, amit előad, akkor egy kicsinyég tévedni tetszik. S még akkor is, ha a Putyin-ellenes villámcsődület után, s két évi börtönviseltség nyomán címlapokra kerülő személyiséget mint a Lennon–Ono-békedíj, majd a Hannah Arendt-díj részesét, utóbb a Zona Prava jogvédő szervezet és az orosz börtönviszonyok ellen független hírportálon harcot hirdető aktivistát pusztán úgy ítélné meg legszívesebben, mint sikerképesen zajosan fecsegő csecsebecsét, amely világ-ismertségre vetemedett. A tíz fejezet nagyjából száz forrásmunkára épülő hivatkozással van kibéelve, szociológusok, jeles gondolkodók, filozófusok tan-téziseivel, politológusok érveivel, sajtóközlemények és hírportálok felmutatásával, amerikai és nyugati tapasztalatokkal, börtönviszonyok ismeretével, szociálpolitikai érvekkel, világnézeti álláspontokkal, morálteológiai inspirációkkal, közjogi benyomásokkal és főként saját életút-tapasztalattal. Egyaránt áll reá a *csináld magad* önállósága, a kalózság világképe, az ökológista felháborodás, a punk és feminista ellentmondás, a saját sorsot saját szótárral is gyarapító világnézeti merészkedés egész attitűdje. Kár lenne kevesebbre becsülni, mint Popovics művét, márpedig az igen zúzósan képviseli a bevezetőben utalt provokatív tónust a kor álszentségének

leleplezése mellett egy kétségkívüli racionális értékrend, „értelmes erkölcs” morális megkövetelési feltételei nevében. Tolokonnikova saját jogon a köz jogát kéri és követeli a hétköznapi putyinizmusok elleni tiltakozáshoz. Fegyvere pedig igen sok szempontból példázatosabb, erősebb és fenyegetőbb minden ilyennél: „Kérd számon a hatalmasokat, és gyönyörködj a bukásukban! Makacs ellenállás és sokatmondó mosoly – ez legyen a fegyvered!”

S ami talán nem kevésbé fontos, avagy legalább annyira meggyőző: mindezt elmondani értelmét látta. Mosolyogva, és ellenállóan.

Jegyzetek

- ¹ 1968 – preludium a posztmodernhez. *Lettre*, 31. sz. (1998. ősz). <http://epa.oszk.hu/00000/00012/00014/01hell.htm>
- ² Lenkei Júlia (szerk.): Budapest, T-Twins, 1991.
- ³ Barcsi Tamás: *A kivonulás mint lázadás. A kultúrától az ellenkultúráig, avagy a megtalált szabadság*. Pécs, Publikon Kiadó, 2012.
- ⁴ Szrgya Popovics (Matthew Miller közreműködésével): *Útmutató a forradalomhoz*. Budapest, Göncöl Kiadó, 2017.
- ⁵ Lásd: *Szrgya Popovics előadása a TEDxKrakow rendezvényén (magyar felirattal)*: https://www.ted.com/talks/srdja_popovic_how_to_topple_a_dictator?language=hu
- ⁶ Budapest, Napvilág Kiadó, 2013.
- ⁷ Oross Dániel: Ma leszárad, holnap kinő? – Kézikönyv Közép-Kelet-Európa új mozgalmairól. *Socio.hu*, 2013/3. 63–68. <http://www.socio.hu/9pdf/5oross.pdf>
- ⁸ A kétkedőknek javallott a mű részeinek vagy egészének bűvös kínálata: <https://mek.oszk.hu/02900/02959/02959.htm>
- ⁹ Lásd Krasztev Péter tanulmányát a *Kultúra és Közösség* 2019. 4. számában, http://www.kulturaeskozosseghu/pdf/2019/4/02_Krasztev_2019_04.pdf
- ¹⁰ Lásd ehhez: Somfai Kara és Sántha István kutatásait: www.mtatk.hu > kiadvány > fiatal > 11_somfaikara_david; Sántha István – Szafonova Tatiana: „Mítoszban élni” és a sámánkodás gyakorlata a Bajkál-tó környéki ehirít-burjátok körében. In *ETHNO-LORE*, XXVI, 191–204. *MTA Néprajzi Kutatóintézetének Évkönyve*, Budapest, 2009.
- ¹¹ HVG könyvek, Budapest, 2019.
- ¹² Popovics kötetéről egy éve írtam ugyanitt, lásd <https://sites.google.com/view/peri-mikro-szke/2018147-166/kivonul%C3%A1s-p%C3%A1nik-l%C3%A1zad%C3%A1s>

Europe in the Brave New World

Sarah Bormann

Ulrich Brand

Silvia Federici

David Harvey

Yannos Katsourides

Yann Le Lann

José Manuel Pureza

Yifat Solel

Veronika Sušová-Salminen

Julia Rone

Carlo Spagnolo

Göran Therborn

Edited by

**Walter Baier, Eric Canepa
and Haris Golemis**

2020
 transform!
europe